

Mehmet Âkif Ersoy'un Tefsir Çalışmalarında Kullandığı Hadislerin Tahlil ve Tenkidi

Analysis and Criticism of the Hadiths Used by Mehmet Akif Ersoy in His Tafsir Studies

Fidelya YARDIMCI

Sorumlu Yazar | Corresponding Author

Bağımsız Araştırmacı

Independent Researcher

Niğde, Türkiye

fidelyayardimci@ohu.edu.tr | 0009-0006-5404-7834

Mahmut GURBET

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.

Ömer Halisdemir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Ömer Halisdemir University, Faculty of Theology

Niğde, Türkiye

mahmutgurbet@ohu.edu.tr | 0000-0001-7136-7123

Makale Bilgileri | Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi | Received: 30.10.2025

Yayın Tarihi | Published: 31.12.2025

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Katkı Oranı | Cont. Rate: F.Y. %50; M.G %50

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. Bu çalışma 13-15 Aralık 2024 tarihinde *V. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi*'nde "Mehmet Âkif Ersoy'un Tefsirinde Kullandığı Hadislerin Tenkidi" başlıklı sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansman: Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Article Type: Research Article

Kabul Tarihi | Accepted: 19.11.2025

Yayın Sezonu | Season: Aralık / Dec.

Plagiarism: The paper has been reviewed by at least two referees and scanned via software.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Lisans | Copyright: CC BY-NC 4.0

Ethical Statement: This study has followed ethical principles. This study was presented as an oral paper titled 'A Critical Analysis of the Hadiths Used in Mehmet Akif Ersoy's Exegesis' at the 5th International Cappadocia Social Sciences Postgraduate Student Congress on 13-15 December 2024.

Declaration of Interests: The author(s) have no conflicts of interest to declare.

Funding: No funds, grants, or other support was received.

Atıf | Citation: Yardımcı, F., Gurbet M. (2025). Mehmet Âkif Ersoy'un tefsir çalışmalarında kullandığı hadislerin tahlil ve tenkidi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 26(57), 159-172. <https://doi.org/10.70854/sobbiad.1813320>

Abstract

This study aims to evaluate the hadiths used by Mehmet Âkif Ersoy (d. 1936) in his Qur'anic exegesis writings as well as in his sermons and khutbahs by examining them according to the criteria of hadith criticism. As a thinker who sought to construct a Qur'an-centered religious consciousness within society, Âkif attached great importance to hadiths in explaining Qur'anic verses. However, in selecting hadiths, he adopted an approach different from that of the muhaddiths and did not consider it problematic to include some weak and fabricated narrations that were prevalent in the dominant religious discourse of his time. Although fabricated narrations are frequently encountered in his poetry and sermons, he generally preferred authentic narrations in his exegetical texts. The main reason for this lies in Âkif's approach, which prioritized social reform over scholarly criticism. Employing a thematic reading method, the study selects representative narrations included in Âkif's exegetical works and offers a general evaluation by making use of the principles of hadith methodology. First, the hadiths included in his tafsir were identified, and these narrations were subjected to takhrîj and analysis, examining issues such as discontinuity in the chains of transmission, narrator weaknesses, and textual variations. As a result of this analysis, it was determined that some of the narrations fall into the categories of *şahîh*, *hasan li-ghayrihi*, or *da'îf*. The reason behind Âkif's preference for these narrations is their moral and social messages. It has been concluded that the primary purpose of Mehmet Âkif's use of hadith narrations in his sermons and khutbahs was to strengthen the consciousness of the ummah, revive moral values, and support the integration of the Qur'an into social life.

Keywords: Hadith, Tafsir, Mehmet Akif Ersoy, Hadith criticism, Poem

Öz

Bu çalışma, Mehmet Âkif Ersoy'un (ö.1936) tefsir yazıları ile vaaz ve hutbelerinde kullandığı hadisleri hadis tenkid kriterlerine göre inceleyerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Âkif, toplumda Kur'an merkezli dinî bilinç inşa etmeyi hedefleyen biri olarak ayetlerin açıklanmasında hadislerle önem vermiştir. Ancak hadis seçiminde muhaddislerin kullandığı yöntemlerden farklı bir yaklaşım benimseyerek dönemin yaygın dinî söyleminde yer alan bazı zayıf ve mevzu rivayetlere eserlerinde yer vermekte sakınca görmemiştir. Mevzu rivayetlere şüir ve vaazlarında çokça rastlansa da tefsir metinlerinde genellikle sahih rivayetlere yer vermiştir. Bu durumun temel sebebi Âkif'in ilmi tenkitten ziyade toplumsal ıslaha odaklanan bir yaklaşım benimsemesidir. Tematik okuma yöntemi kullanılan çalışmada Âkif'in tefsir çalışmalarında yer verdiği örnek rivayetler seçilerek hadis usulü kriterlerinden yararlanmak suretiyle genel bir değerlendirme yapılmıştır. Öncelikle tefsirinde yer alan hadisler tespit edilmiş olup bu rivayetlerin tahrir ve tahlil çalışması yapılarak senedlerdeki inkıta, râvi zayıflıkları ve metin farklılıkları analiz edilmiştir. Analiz neticesinde rivayetlerin bir kısmının "sahih", "hasen li-gayrihi" veya "zayıf" derecesinde olduğu tespit edilmiştir. Âkif'in bu tercihinin nedeni, rivayetlerin ahlâkî ve toplumsal mesajlar içermesidir. Mehmet Âkif'in vaaz ve hutbelerinde hadis rivayetlerini kullanımının temel amacının ümmet bilincini güçlendirmek, ahlâkî dirilişi yeniden sağlamak ve Kur'an'ın sosyal hayata aktarımını desteklemek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tefsir, Mehmet Âkif Ersoy, Hadis tenkidi, Şüir

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy 1873 yılında İstanbul'un Fatih semtinde doğmuştur. Annesi Buhara'dan Anadolu'ya göç etmiş Emine Şerife Hanım'dır. Babası ise Kosova'nın İpek kenti doğumlu Mehmet Tahir Efendi'dir. Babası ebced esabını gözeterek kendisine 'Rağîp' adını vermiştir. Fakat kullanımının yaygın olmaması ve telaffuzunun da zor olması hasebiyle bu isim annesi ve arkadaşları tarafından 'Âkif' şeklinde değiştirildi. Zamanla insanlar bu ismi benimsedi. Âkif'i hepimiz ulusal marşımız olan İstiklâl Marşı'nın yazarı olan büyük bir Türk Şairi olarak tanısakta o aynı zamanda bir öğretmen, veteriner hekim ve müfessirdir. Yaşadığı dönemde İslami hassasiyeti sebebiyle toplumu irşad için tefsir yazılarına yer vermiştir. Âkif yaşadığı dönemin meseleleri ile ilgili ayetleri tefsir etmiş ve tefsir çalışmalarında hadislerle de yer vermiştir. Bu eserlerde insanlara yol göstermeyi ve ilahi mesajı iletmeyi amaçlamıştır. Yazmış olduğu tefsir yazıları dönemin meselelerine bakış

açısını ele alma açısından önem arz etmektedir. Mehmet Âkif'in tefsir ve vaazlarında hadislerin işlevi İslam toplumunun ahlaki dirilişini sağlamak ve imanı eyleme dönüştürmek yönündedir. Onun eserlerinde hadisler bireyi dönüştürmenin ötesinde, toplumu uyandırma işlevi görür. Safahat'ta, "Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez" dizesiyle aynı çizgide yer alan "Müslümanların derdiyle dertlenmeyen onlardan değildir." (Komisyon, 2013: 114) hadisi Âkif'in din anlayışının merkezinde yer alan toplumsal sorumluluk fikrini yansıtır. Din onun düşünce dünyasında sadece bireysel bir inanç olarak değil, ahlaki ve sosyal bir dayanışma düzenidir.

Kur'an ayetlerinin anlamı açıklanırken çoğunlukla hadislerden yararlanılmıştır. Zira hadisler hem nüzul bağlamını aydınlatmak hem de ayetlerin maksadını belirginleştirmek açısından vazgeçilmez bir kaynak niteliğindedir. Ancak müfessirin ayetle ilgili rivayetlerden hangisini tercih edeceği onun ilmî birikimi, metin anlayışı, mezhebî veya metodolojik eğilimleriyle yakından ilişkilidir. Bu durum, tefsir faaliyetinin tamamen nesnel bir süreç olmadığını, bilakis müfessirin bilgi, birikim ve yorum gücüne bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla aynı ayet üzerinde farklı hadislerin esas alınması tefsirlerdeki yorum çeşitliliğini artırmakta ve her müfessirin kendine özgü bir tefsir üslubu oluşturmasına zemin hazırlamaktadır (Sadan, 2022: 23-353).

Âkif tefsir çalışmalarında ve vaazlarında zaman zaman konuyla ilgili hadislere de yer vermiştir. Âkif'in tefsir çalışmalarında dikkat çeken husus genellikle bir konuyla ilgili olan ayetleri bir başlık altında ele alıp sonrasında o konuyla ilgili hadislere yer vermiş olmasıdır. Fakat dikkat edildiğinde tefsirde gösterdiği hassasiyeti hadis seçiminde göstermediği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi de toplumun ve yaşadığı dönemde Müslümanların problemlerine Kur'an merkezli olmak üzere acil çözüm yolları arama çabasıdır. Âkif yaşadığı dönemde görmüş olduğu problemlerin kaynağını insanların Kur'an'dan uzaklaşması olarak görmektedir. Bu sebeple de gerek tefsirlerin çalışmalarında gerek hadis metinlerinde dil bilgisi kurallarına, edebi sanatlarla riayet etmeden direkt olarak o konuyu aktarmıştır. Kaynak olarak göstermiş olduğu hadislerin sahih veya mevzu olup olmadığı noktasında da bir araştırmaya ihtiyaç duymamıştır. Elinizdeki çalışmada Âkif'in tefsire dair çalışmalarında kullanmış olduğu hadislerin sıhhat dereceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespiti yapılan hadislerden zayıf ve mevzu olarak nitelendirilenlerin bu eserlerde yer alma nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Mehmet Âkif Ersoy'un Tefsir Çalışmalarında Kullandığı Hadislerin Tenkidi

Çalışmada Mehmet Âkif Ersoy'un tefsir metinleri sistematik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Tefsir çalışmalarında yer alan ayetlerin ardından zikredilen hadis rivayetleri belirlenmiş ve bu rivayetlerin temel özellikleri çalışmanın sınırları dâhilinde analiz edilmiştir. Çalışmanın sınırları dâhilinde Ersoy'un atıfta bulunduğu rivayetlerin tamamını ele almak mümkün olmadığı için mevcut hacim gereği bir sınırlamaya gidilmiştir. Bu bağlamda müellifin hadis kullanım pratiklerini ve genel hadis tasavvurunu en iyi şekilde somutlaştıran, temsil gücü yüksek ve belirleyici rivayetler,

örneklem metoduyla seçilerek analize dâhil edilmiştir. Söz konusu rivayetlerin senedlerinde meydana gelen inkıta durumları analiz edilerek râvilerin adalet ve zabt nitelikleri hadis usulü ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yine kullanılan rivayetlerin sıhhat dereceleri belirlenmiş, hadislerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda Mehmet Âkif'in yaklaşımı incelenmiştir. Ayrıca metin çözümlemesi, literatür taraması ve mukayeseli yöntem birlikte kullanılmıştır.

Âkif Müslüman toplumların gerilemesini Kur'ân'dan uzaklaşmaya bağlamaktadır. Onun Kur'ân'a olan saygı ve sevgisinin temelinde aileden aldığı eğitim vardır. Hayatını Kur'ân'la bütünleştirmeye çalışan Âkif mukabele ile namaz kıldırarak kadar sağlam bir hâfızdır (Karaoğlu, 2022: 354-355). Ona göre ümmetin yeniden dirilişi kalıplaşmış kültürel formlardan kurtulup İslam'ın ilk dönem kaynaklarına, Kur'ân'la birlikte özellikle hadis külliyatına yönelmekle mümkündür. Âkif'in tefsirinde hadis rivayetlerine yoğun biçimde yer verdiği görülmektedir. Ancak kullandığı hadislerin sıhhat durumuna ilişkin doğrudan bir değerlendirme yapmadığı, bazı zayıf veya mevzu rivayetlere de yer verdiği tespit edilmiştir. Tutumunun temel nedeni söz konusu hadislerin dönemin dinî söyleminde yaygın biçimde kullanılıyor olmasıdır. Âkif'in tefsir anlayışı rivayetlerin teknik yönünden çok, onların toplumsal işlevi ve ahlaki içeriğine yönelmiştir. Bu durum onun yorum anlayışında değer merkezli bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

Literatürde Yavuz Horoz'un "*Mehmet Akif Ersoy'un Safabatta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi*" adlı yüksek lisans tezi (2010) ile Dr. Mehmet Eren'in "*Mehmet Akif Ersoy'un Tefsir Yazıları ile Vaaız ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirilmesi*" (2000) başlıklı çalışmaları önemli başvuru kaynaklarımız olmuştur. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı "*Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Akif Ersoy*" (2001) kitabı, Musa Turşak'ın "*Mehmet Akif Ersoy'un Tefsir Anlayışı*" (2008) ve Suat Yıldırım'ın "*Mehmet Âkif'in Kur'ân Anlayışı*" (1992) adlı eserleri de yararlanılan temel kaynaklardır.

Âkif'in tefsir yazılarında, vaaız ve hutbelerinde hadisleri toplumsal açıdan ele aldığı görülmektedir. O, rivayetleri sadece bireysel ahlak eğitimi için değil, toplumsal düzenin ve ümmet birliğinin güçlendirilmesi için de bir araç olarak değerlendirmiştir. Bir yandan geleneksel İslam anlayışını savunurken diğer yandan modern dönemin sorunlarına çözüm üretmeye çalışmıştır. Rivayetleri çoğu zaman tam metin olarak değil, anlam bütünlüğünü koruyacak biçimde kısmî olarak aktarmıştır. Bu da onun hadisleri bağlam içinde yorumlamaya dayalı bir metot izlediğini göstermektedir.

1.1. Âkif'in "Din Bağı Kardeşliği Olmazsa, Dağılırız!" Anlayışı

Âkif'in toplumsal birlik ve beraberliği önemseydiği aşikârdır. Nitekim kaleme aldığı şiirinde bunu şu şekilde ifade etmiştir (Sebilürreşad, 1920: 458/183).

"Şu vabdet tarumar olsun" deyip saldırma

İslam'a, uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma.

İşit, bir hükm-i katî var ki, istinafa yok meydan:

"Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan"

Âkif'in "Din bağı kardeşliği olmazsa, dağılırız!" (Komisyon, 2013: 47) başlığı altında yer verdiği "*Müslümanlar birbirinin kardeşidir. İki kardeşinizin arasını düzeltiniz ve Allah'tan korkunuz ki rahmetine nail olasınız.*" (el-Hucurât, 49/10) ayetinin ardından,

“مَنْ تَشَبَهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ” yani “Kim bir kavme benzerse o da onlardandır.” hadisini aktarması oldukça anlamlıdır (Ebû Dâvûd, “Libâs”, 4; Ma‘mer b. Râşid, 20986; İbn Ebû Şeybe, 1989: 471; Komisyon, 2013: 478). Hadisin senedine bakıldığında isnad zinciri: Osman b. Ebû Şeybe (ö. 239/853) → Ebü'n-Nadr (ö. 207/822) → Abdurrahman b. Sâbit (ö. 145/762) → Hassân b. Atiyye (ö. 130/747) → Ebû Munîb el-Cüreşî → İbn Ömer (r.a.). Bu rivayet Hz. Ömer'in oğlu Abdullah b. Ömer kanalıyla nakledilmiştir.

Râvilerine bakıldığında Osman b. Ebû Şeybe (ö. 239/853) güvenilir ve hadis ilminde önde gelen bir muhaddistir. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) onu “sika” olarak nitelemiş ve “makbûl” olarak sınıflandırmıştır (İbn Hacer, 1995: 251-404). Ebü'n-Nadr Hâşim b. el-Kâsım (ö. 207/822) hakkında hadis rivayetinde güvenilir olup Zehebî (ö. 748/1348) tarafından da “sika” kabul edilmiştir (Zehebî, 1998: 233; İbn Hacer, 1995: 568). Abdurrahman b. Sâbit (ö. 145/762), tâbiîn tabakasındandır. İbn Hacer onun hakkında farklı olarak “Sâlih ancak zaman zaman ihtilâta düşerdi” demiştir (İbn Hacer, 1995: 389). Hassân b. Atiyye el-Muhâribî (ö. 130/747) tâbiîn neslinden olup güvenilir bir râvî olarak bilinmektedir. İbn Sa'd (ö. 230/845) ve İbn Hacer onu “sika” olarak nitelendirmiştir (İbn Hacer, 1995: 190). Ebû Munîb el-Cüreşî (ö. ?) hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte bazı muhaddisler onun rivayetlerinin makbul olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hacer onu “makbûl” olarak sınıflandırmıştır (İbn Hacer, 1995: 251). İbn Ömer (ö. 73/693) hadisin sahâbî râvisi olup rivayetleri *Kütüb-i Sitt'e*de geniş yer bulmuştur.

Sened zincirindeki râvilerin çoğu güvenilir kabul edilmiştir. Sadece Ebû Munîb el-Cüreşî hakkında sınırlı bilgi bulunması hadisin sıhhatine zayıf bir etki oluşturmaktadır. Nâsirüddin el-Elbânî hadisin zayıf, Münâvî ise rivayetin muntakâ olduğunu ifade etmiştir (Yavuz, 2015: 52). Bu nedenle hadis, “hasen li-gayrihi” derecesinde olup anlam bakımından sahih kabul edilir. Âkif'in bu rivayeti sahihlik derecesinden ziyade manevî değeri dolayısıyla kullandığı ve özellikle Balkan Savaşları döneminde İslam birliğini koruma amacını vurgulamak için tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Âkif'in tefsir çalışmalarında aynı konuya temas eden bir diğer hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ سَالِمًا أَخْبَرَهُ: أَنَّ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَنْسِلِمُهُ، وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ، وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu (düşmanına) teslim etmez. Her kim kardeşinin ibtiyacını giderirse Allah da onun ibtiyacını giderir. Her kim bir Müslüman'ın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Her kim bir Müslüman'ın ayıbını örterse Allah da onun ayıbını kıyamet günü örter” (Buhârî, “Mezâlim”, 3).

Bu rivayetin isnad zinciri: el-Buhârî (ö. 256/870) → Yahyâ b. Bükeyr (ö. 231/?) → el-Leys b. Sa'd (ö. 175/791) → Ukayl b. Hâlid (ö. 141/?) → İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) → Sâlim b. Abdullah b. Ömer (ö. 106/725) → Abdullah b. Ömer

(ö. 73/693) şeklindedir. Yahyâ b. Bükeyr hakkında Ebû Hâtim er-Râzî, “Hadisi yazılır fakat delil olarak kullanılmaz. Bu ilmi iyi anlardı” değerlendirmesinde bulunmuştur (İbn Hacer, 1995: 4/368). İbn Ebû Hâtim *el-Cerb ve't-Ta'dil* de aynı görüşü tekrarlar (İbn Ebû Hâtim, 1952: 9/165) Zehebî ise “Ebû Hâtim onunla ihticâc olunmaz derken Nesâî onu zayıf kabul etmiştir. Bana göre doğru sözlü âlim bir müftüdür” ifadesini kullanır (Zehebî, 1998: 4/487).

Görüldüğü üzere isnadın tamamı muttasıl olup, râvîlerin büyük çoğunluğu sika kabul edilmiştir. Bu nedenle rivayet sahîh li-zâtihî derecesindedir. Hadis İslam ahlâkının özünü teşkil eden kardeşlik, yardımlaşma ve toplumsal dayanışma ilkelerini vurgulamaktadır. Rivayette geçen “Müslüman Müslüman’ın kardeşidir” ilkesi yalnızca bireysel dindarlığı değil, toplumsal bütünlüğü de dinin temel unsurlarından biri olarak ortaya koyar. Dolayısıyla Müslümanların birbirlerini sahipsiz bırakması, düşmanları karşısında birbirlerine destek olmayıp topyekûn hareket etmemeleri mümkün değildir ve ümmet olma bilincine aykırıdır (Çelikan, 2018: 108; Yüksel, 2017: 292). Bu anlayış, Mehmet Âkif Ersoy’un “Ahlâk imanın özüdür” düşüncesiyle doğrudan örtüşmektedir. Âkif insanı “Faziletle yükselen bir varlık” olarak görür ve söz konusu hadis onun ahlâk merkezli İslam tasavvurunun ilmî dayanaklarından birini oluşturur.

Yine aynı ayeti destekler biçimde Âkif’in tefsirinde yer alan bir başka ifade, “Hiçbir Müslümanın vücuduna bir diken batmaz ki onun acısını kendimde duymuş olmayayım” (Komisyon, 2013: 47) şeklindedir. Ancak yapılan araştırmalarda bu ifadenin doğrudan bir hadis kaynağı tespit edilememiştir. Bu söz Müslümanların birbirlerinin dertleriyle ilgilenmeleri, yardımlaşmaları ve kardeşlik bilincini pekiştirmeleri gerektiğini vurgular. Mehmet Âkif Ersoy’un *Safaha*’ta dile getirdiği “Biri var ki, o da ben” ifadesi de aynı anlayışın şüursel bir yansımasıdır. Dolayısıyla, doğrudan bir hadis olarak sabit olmasa da bu sözün anlamı hadislerde yer alan kardeşlik temasının bir özeti niteliğindedir.

1.2. “Müslümanlık Huyun Güzelliğinden İbaretir” Hadisi

Âkif’in “Bir millet kendi ahlakıyla ölür ve yaşar” (Komisyon, 2013: 116) başlığı altında aktardığı “Müslümanlık huyun güzelliğinden ibaretir” rivayeti onun hem tefsir çalışmalarında hem de şiirlerinde sıkça yer verdiği hadislerden biridir. Ali el-Muttaki’nin (ö. 975/1567) *Kenzü’l-Ummâl* ve Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *Câmiu’s-Sağır* adlı eserlerinde senedsiz olarak geçen rivayet her ne kadar sened yönünden zayıf olsa da “أَلْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ” yani “İyilik güzel ahlaktır” (Müslim, “Birr ve Sıla”, 14) rivayetinin el-Câmiu’s-Sahîh gibi güvenilir hadis kaynaklarında yer alması sıhate bir işaret sayılabilir. Hadisin tamamını şöyledir:

عَبْدُ عَن ، صَالِحِ ابْنِ يَعْغِي مَعَاوِيَةَ حَدَّثَنِي ، وَهَبِ بْنِ اللَّهِ عِنْدَ حَدَّثَنَا ، الْأَيْبِيُّ سَعِيدِ بْنِ هَارُونَ حَدَّثَنِي عَلَيْهِ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ رَسُولٌ مَعَ أَقَمْتُ. قَالَ سَمْعَانَ بْنِ نَوْاسٍ عَن ، أَبِيهِ عَن ، نَفِيرِ بْنِ جَبْرِ بْنِ الرَّحْمَنِ عَلَيْهِ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ رَسُولٌ يَسْأَلُ لَمْ هَاجَرَ إِذَا أَحَدْنَا كَانَ الْمَسْأَلَةَ إِلَّا الْهَجْرَةَ مِنْ يَمَنِّي مَا سَنَةَ بِالْمَدِينَةِ وَسَلَّمَ الْخُلُقِ ، حُسْنُ الْبِرِّ : وَسَلَّمَ عَلَيْهِ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ رَسُولٌ فَقَالَ وَالْإِثْمَ الْبِرِّ عَن فَسَأَلْتُهُ : قَالَ شَيْءٌ عَن وَسَلَّمَ النَّاسُ عَلَيْهِ يَطَّلِعُ أَنْ وَكَرِهْتَ نَفْسِكَ ، فِي حَاكَ مَا وَالْإِثْمَ

Nevvâs b. Sem‘ân şöyle rivayet etmiştir: “Resûlullah (s.a.v.)’e ‘İyilik (birr) ve günah (ism) nedir?’ diye sordum. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: *Birr güzel ahlaktır,*

günah ise kalbini tırmalayan ve insanların bilmesini istemediğin şeydir” (Müslim, “Birr ve Sıla”, 14).

Rivayet zinciri: Hârûn b. Saîd el-Eylî (ö. 244/858) → Abdullah b. Vehb (ö. 197/813) → Muâviye b. Sâlih (ö. 158/775) → Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr (ö. 85/704) → babası Cübeyr b. Nüfeyr (ö. 80/699) → Nevvâs b. Sem‘ân (ö. 55/675) şeklindedir. Zincirdeki tüm râvîler şika kabul edilmiştir. Hârûn b. Saîd el-Eylî (ö. 244/858): İbn Hacer tarafından “Güvenilir ve erdemli bir râvî” olarak nitelendirilmiştir (İbn Hacer, 1997: 1/1014). Abdullah b. Vehb (ö. 197/813): Tanınmış bir fakih ve hadis hâfızı olup, İbn Hacer onu “İbadet ehli, güvenilir bir âlim” olarak değerlendirmiştir (İbn Hacer, 1997: 1/556). Muâviye b. Sâlih (ö. 158/775): Ebû Hâtim (ö. 277/890) tarafından “Hadisleri sahih ve hasen olan, ancak delil olarak her zaman kullanılmayan bir râvî” olarak tanımlanmıştır (Mizzî, 1980: 28/186). Abdurrahman b. Cübeyr (ö. 85/704): Ebû Hâtim onun hadislerini “Sâlih” olarak değerlendirmiştir (İbn Hacer, 1997: 2/496) Cübeyr b. Nüfeyr (ö. 80/699): İbn Ebû Hâtim’e (ö. 327/938) göre sahâbîler arasında yer alır (İbn Ebû Hâtim: 997, 5/107). Nevvâs b. Sem‘ân (ö. 55/675): İbn Hacer, onun “Kendisi ve babası sahâbedir” demiş ve rivayetlerinin *Sabîh-i Müslim*’de geçtiğini belirtmiştir (İbn Hacer, 1997: 1/1009).

Bu bilgiler ışığında rivayet muttasıl bir senede sahiptir ve râvilerinin tamamı güvenilirlik kriterlerini karşılamaktadır. Dolayısıyla hadis sahih li-zâtihî kabul edilmektedir. Hadis İslam ahlâkının özünü “güzel huy” kavramı etrafında şekillendiren güçlü bir temele dayanmaktadır. Senedin güvenilirliği hadisin yalnızca mana yönünden değil, isnad bakımından da sağlam olduğunu göstermektedir. *‘İyilik güzel ahlakıdır*” ifadesi, dinin özünü ahlâkî olgunlukla ilişkilendiren bir anlayışın yansımasıdır (Yüksel, 2022: 52).

Mehmet Âkif Ersoy’un eserlerinde sıklıkla vurguladığı gibi, Müslümanlık yalnızca ibadetle değil, karakterle de ölçülür. Âkif’in *“Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir.”* sözüyle özetlediği bu yaklaşım, hadisin anlamıyla birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla bu hadis, hem sahih kaynaklara dayalı bir dinî öğretiyi hem de Âkif’in ahlâk merkezli İslam yorumunun temelini temsil etmektedir.

1.3. “Kim Müslümanların Derdini Kendine Mal Etmezse O, Onlardan Değildir.” Hadisi

‘Zevk değil, mateme bile vakit yok’ başlığı altında zikredilen *“Kim Müslümanların derdini kendine mal etmezse o onlardan değildir.”* (Ersoy, 2013: 159) rivayetine bakacak olursak direkt metinle birebir uyumlu rivayet bulunmaktadır. Metnin aslında ise hadis:

مَنْ أَصْبَحَ وَهَمُّهُ غَيْرُ اللَّهِ فَلَيْسَ: نَأْسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
لِلَّهِ فِيهِ حَاجَةٌ، وَمَنْ لَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ

“Kim sabahladığında gayesi Allah’tan başka bir şey olursa Allah katında onun için bir değer yoktur. Kim de Müslümanların derdiyle dertlenmezse o onlardan değildir” (Ali el-Müttakî el-Hindî, 1981: 1/90) şeklinde bir rivayet nakledilmiştir. Rivayet senedsiz olarak aktarılmıştır. Aynı rivayet Taberânî (*el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, 1983: 12/453) ve Beyhakî

(Beyhakî, 1990: 7/552) tarafından da benzer lafızlarla rivayet edilmiştir. Rivayet zincirinde yer alan Yezîd b. Ebû Ziyâd hakkında bazı muhaddisler zayıflık değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hacer bu râviyi “Sâlih ancak hafıza yönünden zayıf” olarak nitelendirmiştir (İbn Hacer, 1997: 2/375). Hâkim en-Nisâbü’rî’nin *el-Müstedrek* adlı eserinde de yer almakla birlikte senedinde güvenilirliği tartışmalı râvilerin bulunması sebebiyle rivayet mevzû olarak değerlendirilmiştir (Yavuz, 2015: 52).

Hadis “ümme bilinci”, “sosyal sorumluluk” ve “ihlas” kavramlarını merkeze almakta, bu yönüyle ahlaki ilkeler açısından sahih rivayetlerle desteklenmektedir. Bu bağlamda söz konusu hadis Mehmet Âkif Ersoy’un İslam anlayışıyla derin bir paralellik taşımaktadır. Âkif’in hem şiiirlerinde hem de vaazlarında vurguladığı temel ilke “Din yalnızca bireysel ibadet değil toplumsal sorumluluk bilincidir.” Ona göre bir Müslüman yalnız kendi menfaatini değil ümmetin derdini de dert edinmelidir. “Birlik, iman, gayret ve diğerkâmlık” temaları Âkif’in *Safabat*’ta sıkça işlediği ahlaki değerler arasında yer almaktadır.

Bu yönüyle hadis Âkif’in “toplumsal iman” düşüncesini destekleyen önemli bir manevi ilke niteliğindedir. Rivayette geçen “مَنْ لَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ” “Müslümanların derdiyle dertlenmeyen onlardan değildir” ifadesi Âkif’in “Girmeden tefrika bir millete düşman giremez” Mısrasındaki duyarlılıkla aynı ahlaki çizgide yer alır. Dolayısıyla bu hadis Müslüman bireyin toplumsal sorumluluğunu imanla eşdeğer gören bir anlayışın güçlü bir temsilidir.

1.4. “Cenab-ı Hak, Sana Verdiği Nimetin Asarını Senin Sırtında Görmekten Hoşlanır.” Hadisi

Âkif’in eserinde “Temiz, Güzel, ‘Orta Karar’, İsrafsız” (T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013: 70) başlığı altında kaleme aldığı “*Ey Âdemoğulları, her namaz yeri için temiz libasınız giyiniz. Yeyiniz, içiniz, ancak israf etmeyiniz. Şüphesiz Allah, müsrifleri severmez*” (el-A’râf 7/31) ayeti İslâm ahlâkının temel ilkelerinden biri olan itidal (ölçülülük) kavramını açık biçimde ortaya koymaktadır. Rivayetlere göre bu âyet cahiliye döneminde Beytullah’ı çıplak tavaf edenler ile Benî Âmir’in aşırı zühd anlayışıyla kendilerini mahrumiyete sokan uygulamalarına tepki olarak nazil olmuştur. Bu tür davranışlar ibadetlerdeki sadelikten uzaklaşıp şekilcilğe yönelmenin erken örneklerini teşkil etmektedir (İbn Kesîr, 2000: 3/389). İslâm düşüncesinde bu âyet hayatın bütün alanlarında dengeyi koruma ilkesini temsil eder. Kur’an ve sünnet birlikte incelendiğinde açıkça görülmektedir ki İslâm ne gösteriş ve aşırılığı ne de kendini hor görmeyi ve mahrumiyet anlayışını tasvip eder. Nitekim Hz. Peygamber “Allah, kuluma verdiği nimetin eserini üzerinde görmekten hoşlanır” (Tirmizî, “Edeb”, 54) buyurarak israfa düşmeden temiz, derli toplu ve nimetlere şükür ifade eden bir yaşam biçimini öğütlemiştir. Benzer şekilde Hz. Ömer’in (ö. 73/693), dindarlık görüntüsü altında miskin tavırlar sergileyen bir kişiyi kırbaçıyla uarması İslâm’ın gösterişten uzak, samimi bir vakar anlayışını savunduğunu göstermektedir. Kaynak olarak verilen hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقْرَقَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عُمَرَ
بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ
عَلَى

Hadisin senedine bakıldığında; Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî (ö. 260/874) → Affân b. Müslim (ö. 220/835) → Hammâm b. Yahyâ (ö. 156/773) → Katâde b. Diâme (ö. 117/735) → Amr b. Şuayb (ö. 118/736) → Şuayb b. Muhammed (ö. 90/?) → Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö. 65/684) zinciriyle rivayet edilmiştir. Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî (ö. 260/874) Basralı güvenilir bir muhaddistir ve İbn Hacer onu sika olarak nitelendirmiştir (İbn Hacer, 1996: 9/174). Affân b. Müslim (ö. 220/835) hakkında Zehebî "*me'mûn, sika, sebt*" ifadelerini kullanmıştır (Zehebî, 1984: 10/342). Hammâm b. Yahyâ (ö. 156/773) Katâde'nin meşhur öğrencilerinden olup Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) hocalarındandır ve ittifakla güvenilir kabul edilmiştir (İbn Hacer, 1997: 579). Amr b. Şuayb (ö. 118/736) babası aracılığıyla dedesi Abdullah b. Amr'dan rivayetleriyle tanınır ve rivayetleri "hasen" derecesindedir (İbn Hacer, 1994: 1/330). Şuayb b. Muhammed (ö. 90/?) hakkında bilgi sınırlı olmakla birlikte güvenilir bir râvî olarak kabul edilmiştir (Zehebî, 1995: 1/479). Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö. 65/684) ise sahabe ve tâbiîn arasında hadis rivayetleriyle öne çıkmış takva ve ilimle meşgul bir şahsiyet olarak tanımlanmıştır. (İbn Ebû Hâtîm, 1990: 5/116; Zehebî, 1997: 3/164). Senedin tamamı güvenilir râvîlerden oluşmaktadır. Ancak Katâde'nin "tedlîs" ihtimali sebebiyle hadis, "sahih li-gayrihi" veya "hasen" derecesinde değerlendirilmiştir. Tirmizî de (ö. 279/892) rivayeti "hasen" olarak nitelendirmiştir. Hadisin metni incelendiğinde, Mehmet Âkif Ersoy'un tefsir anlayışıyla doğrudan örtüştüğü görülmektedir. Âkif, tefsirlerinde Kur'an'ın şekilci veya aşırı mistik yorumlarından ziyade, pratik hayata rehberlik eden ahlâkî ilkeleri ön plana çıkarmıştır. Ona göre din, "hayatın dışında bir ibadet sistemi değil, hayatın bizzat kendisini güzelleştiren bir ölçü sistemidir" (Ersoy, 1912/1987: 42). Bu nedenle Âkif, İslâm'ı denge, sadelik ve hikmet üzerine kurulu bir yaşam biçimi olarak yorumlamış; aşırılığın her türünü hem toplumsal hem de dinî yozlaşmanın kaynağı olarak değerlendirmiştir. Âkif'in *Sebîlürreşâd* dergisinde kaleme aldığı yazılarda ve *Safahat* taki dizelerinde sıkça vurguladığı üzere, Müslümanların bir kısmı Batı taklitçiliğine, bir kısmı ise miskinliğe yönelmiştir. Ona göre bu iki eğilim de İslâm'ın özünden sapmadır. "Din nâmına, zühd nâmına eski püskü paçavralar içine gömülerek hem Müslümanları hem Müslümanlığı terzil etmek" (Ersoy, 1912: 41) sözü Âkif'in bu denge anlayışının şürsel bir ifadesidir.

Âkif'in yorumunda el-A'râf 7/31 ayetindeki ölçülülük ilkesi ile Hz. Peygamber'in "israf etmeme" uyarısı iç içe geçmiştir. Ona göre insan, Allah'ın nimetlerinden uzak durarak değil, o nimetleri şükür ve bilinç içinde kullanarak kulluğunu gösterebilir. Âkif'in ifadesiyle "Müslümanlık gösterişten de yoksulluk edebiyatından da münezzehtir." Mehmet Âkif'in Kur'an - Sünnet bütünlüğünü esas alarak dinî yorumlama anlayışı denge unsuru üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla onun bu yaklaşımı İslâm'ın aşırılığı reddeden ve hayatın her alanında dengeyi esas alan bir din olduğunu göstermektedir. Buna göre giyim, beslenme ve ibadet gibi alanlara israfın, riyanın girmemesi ve bilinçli bir şükür hâlinin yer alması önemlidir. Bu bağlamda Âkif'in yaklaşımı, klasik tefsir geleneğiyle çağdaş Müslüman bilincini

buluşturan; Kur'an'ı yaşanabilir bir hayat rehberi olarak yorumlayan bir çizgiyi temsil etmektedir.

1.5. “Kişinin Dini Aklı Kadardır. Aklı Olmayanın Dini de Olmaz” Hadisi

Âkif Süleymaniye Camii'nde verdiği bir vaazında “Bu Devlet Yıkılırsa, İşlâm Âlemi Biter... Bizi Ancak Eğitim Kurtarır.” (Komisyon, 2013: 70) başlığı altında “*Kişinin dini aklı kadardır. Aklı olmayanın dini de olmaz.*” hadisini aktarmıştır. Hadisin metnine bakacak olursak:

دِينُ الْإِنْسَانِ بِقَدْرِ عَقْلِهِ، وَمَنْ لَا عَقْلَ لَهُ فَلَا دِينَ لَهُ

Bu hadis, Süyûtî'nin *el-Câmiu's-sağır* adlı eserinde geçmekte olup, klasik hadis kaynaklarında tam isnadıyla yer alan sahih bir rivayet olarak tespit edilememiştir. Rivayet zincirinin kesin biçimde belirlenememesi nedeniyle Elbânî tarafından da zayıf kabul edilmiştir (Karabacak, 2014: 14).

Bununla birlikte rivayetin muhtevası aklın ve bilincin dinî anlayıştaki belirleyici konumuna işaret etmektedir. Metin aklın dine yön veren, inanç ve ibadeti şekillendiren asli unsur olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla “İnsanın dini aklından ibarettir.” ifadesi, aklın dinî bilginin hem kavranmasında hem de hayata uygulanmasında merkezî bir rol üstlendiğini vurgulayan felsefî bir ilke olarak değerlendirilebilir. Ancak, bu rivayetin doğrudan “hadis” olarak kabul edilebilmesi için isnad açasından daha güçlü delillere ihtiyaç bulunmaktadır.

Âkif'in bu rivayeti “sahih hadis” olarak nitelendirmesi onun hadis tenkidi konusundaki teknik eksikliğinden değil daha ziyade rivayetlerin ahlâkî ve fikrî içeriğine odaklanma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Âkif için hadisler salt ilmî verilerden ziyade toplumsal bilinç ve ahlâkî uyanışın bir aracı niteliğindedir. Bu yönüyle onun yaklaşımı rivayetlerin isnadından ziyade taşıdığı değer dünyasına odaklanır. Âkif'in tefsir çalışmalarında yer verdiği hadislerin birçoğu dönemin sosyal, kültürel ve fikri ihtiyaçlarına yanıt verme amacı taşımaktadır. Hadislerin sıhhat derecesine ilişkin değerlendirmeleri sınırlı olsa da Âkif'in bu rivayetleri ahlaki ve birleştirici bir işlevle kullandığı söylenebilir. Bu durum onun klasik hadis anlayışını modern düşünceyle bütünleştiren, dini metinleri çağının ruhuna uygun biçimde yorumlayan bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir.

1.6. “Dünyanın Öbür Ucundaki Bir Müşlümana Diken Batsa Ben Onun Acısını Kalbimde Duyarım” Hadisi

Âkif'in tefsir çalışmalarında, “*Tevekkül Ama Arslan gibi... Savaştayız, Durmayalım!*” (Komisyon, 2013: 143) başlığı altında zikrettiği “*Dünyanın öbür ucundaki bir Müşlümana diken batsa ben onun acısını kalbimde duyurum.*” (Komisyon, 2013: 151). ifadesi üzerinde durulmuştur. Bu rivayetin klasik hadis kaynaklarında isnadıyla yer almadığı görülmektedir. Buhârî, Müşlim, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî'de tespit edilememiştir (Karabacak, 2014: 14). Dolayısıyla söz konusu rivayet mevzu/uydurma kategorisinde değerlendirilmiştir. Rivayetin muhtevası Müşlümanlar arasında dayanışma ve toplumsal duyarlılığın önemine işaret etmektedir. Âkif bu rivayeti kullanırken teknik isnad yerine mesajın ahlaki ve toplumsal boyutuna odaklanmıştır. Rivayetin içerdiği duyarlılık bireylerin iman ve sorumluluk bilincinin topluma yansımasının altını çizer. Rivayet sahih olmasa da

Âkif'in yaklaşımı metinlerin değer dünyasına ve toplumsal işlevine öncelik veren bir yorum anlayışını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Mehmet Âkif Ersoy'un tefsir yazılarında, vaazlarında ve şiirlerinde yer verdiği hadisler klasik anlamda bir "hadis şerhi" niteliği taşımaktan ziyade dönemin dinî, ahlâkî ve toplumsal problemlerine çözüm üretmeyi hedefleyen bir irşad metodunun ürünüdür. Âkif yaşadığı dönemde İslam dünyasının içine düştüğü fıkri ve ahlaki buhranı Kur'an ve sünnetten uzaklaşmanın bir sonucu olarak görmüştür. O belki de rivayetleri bir hadis tahrir çalışmasından çok manevi dirilişin anahtarı olarak değerlendirmiştir. Onun tefsir çalışmalarında hadislerin seçimi teknik sıhhat açısından değil mesaj değeri ve toplumsal işlevi açısından yapılmıştır. Bu yönüyle Âkif'in yaklaşımı klasik hadis tenkitçiliğinden ayrılmaktadır. Aynı zamanda onun Kur'an merkezli bir ahlak inşası gayesiyle örtüşmektedir. Mevcut incelemeler ve örnekler ışığında Mehmet Âkif Ersoy'un tefsir çalışmalarında ele aldığı hadislerin çoğunlukla "sahih", "hasen" ve sayıca az da olsa "mevzu" derecelerinde olduğu gözlemlenmiştir. Mehmet Âkif II. Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet döneminde yaşamıştır. Bu dönem halk arasında hadis tenkidi bilincinin zayıf olduğu, tasavvuf kültürünün ve vaaz geleneğinin güçlü biçimde sürdüğü ve mevzu veya zayıf hadislerin dindar çevrelerde yaygın olarak kullanıldığı bir dönemdir. Koşullar sebebiyle halkın dini bilgisi çoğu zaman mevzu rivayetlerin de yer aldığı menkıbe kitapları üzerinden şekillenmiştir. Âkif'in söyleminde bu unsurların yer alması halkın anlayacağı bir dille konuşma çabasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Âkif'in yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde olması, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları gibi büyük toplumsal ve siyasal krizlerin yaşanması, halkın İslam'a bakış açılarının değişmesi ve dini yanlı aktaran kişilerin çoğunlukta olması gibi etkenler onun tefsir ve şiirlerinde hadis seçimini şekillendiren temel unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Âkif'in önem verdiği husus, halkı yeniden İslamiyet'e yönlendirmek, toplumsal birlik ve beraberliği tesis etmek ve manevi değerleri güçlendirmek olmuştur. Âkif vaaz ve şiirlerinde toplumla doğrudan iletişim kurarken tefsir metinlerinde daha analitik ve seçici bir yaklaşım sergilemiştir. Halkın zihinsel ve duygusal düzeyini gözetmesi, onun stratejik bir eğitim yaklaşımı benimsediğini kanıtlamaktadır. Örneğin "Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir." rivayetini kullanırken hadis ilmi bakımından değil ahlaki tebliğ yönüyle bir tercih ortaya koymuştur. Aynı şekilde "Kim Müslümanların derdiyle dertlenmezse o, onlardan değildir." rivayetinde de Âkif'in hedefi ümmet bilincini ve toplumsal dayanışmayı canlı tutmaktır. Örneklenen hadisler incelendiğinde Âkif'in özellikle toplumsal dayanışma, ümmet birliği, kavmiyetçiliğin reddi, insanların birbirinin derdiyle ilgilenmesi, cemaatten ayrılmaması, tevekkül ve kader gibi temel İslami kavramların anlaşılması konularına odaklandığı görülmektedir. Seçtiği hadisler onun ahlaki ve toplumsal mesajını güçlendirmek amacına hizmet etmektedir.

Âkîf'in hadis kullanımında dikkat çeken bir diğer yön rivayetleri birebir nakletmekten ziyade yorumlayarak aktarmasıdır. O, hadisleri anlam merkezli bir yaklaşım içinde, çağının meseleleriyle ilişkilendirerek yer vermiştir. Bu tavır hem onun Kur'an merkezli düşünce sistemini hem de hadislerin toplumsal fonksiyonuna olan inancını yansıtır. "Kişinin dini aklı kadardır." rivayetini sıkça vurgulaması aklı ve bilinci imanın asli unsuru olarak gördüğünü ortaya koyar. Âkîf için din dogmatik bir sistem değil aklın, vicdanın ve ahlakın ortak paydasıdır. Bu yaklaşım İslam düşüncesinde ahlak merkezli bir reformun da zeminini oluşturur. Âkîf sahih hadis kitaplarından aktarma hassasiyetine göre hareket etmemiş olsa da seçtiği rivayetlerin manevî ve ahlaki değerlerini ön plana çıkararak toplumsal bilinç ve birlik anlayışını güçlendirmeyi hedeflemiştir. O, halkın anlayabileceği sade bir dil kullanmış, rivayetlerin ilmî tasnifine değil, toplumsal etki gücüne yönelmiştir. Bu yönüyle Âkîf dinin halka anlatımında "hikmetli söz" ve "ahlaki örneklik" yöntemini benimsemiştir. Zira onun temel gayesi, hadisleri isnad açısından tartışmak değil bu rivayetler aracılığıyla insanı yeniden ahlakla buluşturmadır. Âkîf'in hadisleri "dini bilginin kaynağı" olmaktan öte "ahlaki dönüşümün vesilesi" olarak kullandığı söylenebilir.

Âkîf'in tefsir çalışmalarında kullandığı rivayetlerden bazılarının sened açısından, bazılarının ise metinden kaynaklı birtakım kusurlar ihtiva ettiği görülmektedir. Bununla birlikte mevzu bahis hadislerin halk arasında yaygın olarak kullanılması sebebiyle Âkîf tarafından da kaynak olarak kullanıldığı iddia edilmektedir. Hadislerin senedleri incelendiğinde râvilerin hıfz yönünden zayıf râviler olduğu görülmektedir. Bu hadisleri Âkîf'in neden kaynak olarak kullandığı sorusuna onun zayıf hadisleri bilinçli olarak tercih etmediği yaşadığı dönemin şartları sebebiyle ayrıntılı bir hadis incelemesi yapmasının mümkün olmadığı şeklinde cevap verilebilir. Mehmet Âkîf Ersoy'un hadis kullanımında görülen zayıf veya senedsiz rivayetler onun ilmi eksikliğinden değil, bilinçli bir irşad stratejisinden kaynaklanmaktadır. O, dinin özünü ahlaka, akla ve toplumsal sorumluluğa dayandırmış rivayetleri de bu amaçla kullanmıştır. Âkîf'in bu tavrı modern İslam düşüncesi içinde ahlak merkezli bir tefsir geleneğinin öncülüğünü temsil etmektedir. Onun "Müslümanlık huyun güzelliğinden ibarettir." sözüyle ifade ettiği bu öz aslında hem Kur'an'ın hem de sünnetin ruhunu yansıtmaktadır. Âkîf hadisleri geçmişin metinleri olarak görmekle birlikte aynı zamanda bugünün insanına yol gösteren bir ilke olarak da görmüştür. Bu yaklaşımıyla o dini düşüncede biçimden öze bilgiyle eylem arasındaki mesafeyi kapatan bir çizgiye ulaşmıştır. Onun tefsirinde hadisler Kur'an'ın ahlaki çağrısını tamamlayan bir ışık gibi durur. Akıl, iman ve ahlak üçgeninde şekillenen bir İslam tasavvurunun merkezinde yer alır. Böylece Âkîf'in eserleri edebi yönüyle birlikte manevi bir ıslah düşüncesi olarak da değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Ali el-Müttakî el-Hindî. (1981). *Kenẓü'l-ummâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (1990). *Şu'abü'l-îmân*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. (1993). *el-Câmiu's-sahîb*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr.

- Cevdet, A. (1992). *Mehmet Akif Ersoy'un Kur'an anlayışı*. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Çelikan, S. (2018). *Uhuvvet kavramı bağlamında kur'an ve sünnette kardeşlik hukuku*. Ankara: Bizim Büro Matbaa.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş 'as es-Sicistânî. (1420/1999). *Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Sâlih b. Abdilazîz. Riyad: Dâru's-Selâm.
- Ebû Hâtim er-Râzî, (1987). *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarâbâd: Matbaatü'l-Meclisi'l-İlmî.
- Ersoy, M. A. (1912/1987). *Sebîlürreşâd dergisi*. 9/41-42.
- Ersoy, M. A. (2013). *Safabat*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Eren, M. (2000). *Mehmet Akif Ersoy'un tefsir yazıları ile vaaz ve hutbelerinde kullandığı hadislerin değerlendirilmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Horoz, Y. (2010). *Mehmet Akif Ersoy'un Safabatta anlam ve telmih olarak kullandığı hadislerin incelenmesi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- İbn Hacer el-Askalânî. (1994). *en-Nüket 'alâ İbni's-Salâh*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer el-Askalânî. (1997) *Tebzîbü't-tehziib*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer el-Askalânî. (2023) *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. (1989). *el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. Medine: Dâru't-Tâc - Dâru'r-Rüşd.
- Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr. (2000). *Tefsîrül-Kur'ânî'l-Azîm*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Karabacak, A. (2014). *Mehmet Akif'in dini düşüncesi ve modern çağ*. Ankara: Akademik Kitaplar.
- Karaoğlan, A. (2022) "Mehmet Akif Ersoy'un Meâl'inin dil ve üslup özelliklerine dair bir değerlendirme", *Fikirleri ve Mücadelesiyle Mehmet Akif Ersoy*, ed. Adem Yıldırım- Betül Karaçöl. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ma'mer b. Râşid, Abdurrezzâk b. San'ânî. (1983). *el-Musannef*. nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî. Kahire: Mektebetü'l-İslamî.
- Mev'ize. (1920) Üstad-ı Muhterem Mehmed Akif Beyefendi'nin Karasi'de Zağnos Paşa Cami-i Şerifi'nde İrad Buyurdukları Mev'izenin Hulasası, *Sebîlürreşâd*, 18/ 183-186.
- Mizzî, Cemâlüddîn Yûsuf. (1980). *Tebzîbü'l-kemâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Öztürk, M. (2014). *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve yorum merkezli çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Sadan, H. (2022). "Rivayet tefsirinde müfessirin tercihinin belirleyiciliği". *Kur'an'ı anlamada yöntem*. ed. M. Ethem. Ankara: İlâhiyât Yayınları.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. (1985) *el-Câmiu's-sağîr*. Kahire: Darü'l-Hadis.
- Turşak, M. (2008). *Mehmet Akif Ersoy'un tefsir anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı. (2013). *Mehmet Akif Ersoy: Tefsir* (2. bs.). DİB Yayınları. <https://diyanet.gov.tr/mehmet-akif-ersoy-tefsir-diyanet.pdf>
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân. (1983). *el-Mu'cemü'l-kebir*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. (1975). *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Dâru İhyâ'l-Kütübî'l-Arabî.

- Yavuz, H. (2015). *Mehmet Akif Ersoy'un tefsirlerinde hadis kullanımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, S. (1992). *Mehmed Akif'in Kur'an anlayışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Yüksel, M. B. (2017). Temel dinamikleri açısından fütüvvet ve ahiliğin Kur'ânî referansları. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 270-310.
<https://doi.org/10.31121/tader.347593>
- Yüksel, M. B. (2022). *Kişiliği bağlamında Kur'an'da Hz. Muhammed*. Ankara: İlahiyât Yayınları.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. (1984). *Siyeru a'lâmü'en-nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. (1995). *Mizânü'l-i'tidâl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.